

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
BUCA EĞİTİM FAKÜLTESİ
036.BY.93.010.114

İZMİR

1. EĞİTİM KONGRESİ

BİLDİRİLERİ

25-26-27 Kasım 1991

BUCA EĞİTİM FAKÜLTESİ YAYINI

TÜRK HALK BİLİMİ (Folklor) KONULARINDAN EĞİTİMDE YARARLANILMASI

Araş.Gör.Nerin KÖSE*

FOLKLORUN ÖNEMİ

"Folklor" olarak adlandırılan halkbiliminin asıl konusu, insandır. Tarih kadar eski olan bu sahayı teşkil eden destan, masal efsane halk hikayesi, bilmece, türkü, fıkra, atasözü hatta alkış-kargışlarda biz, bir milletin yaşayış biçimini, sevinç ve tasesini, gelenek ve göreneklerini, değer yargılarını dilini, dinini bir yerde de tarihini buluruz. İnsanlığa sevgi, saygı, barış, huzur, güven, birlik ve beraberlik vb. kavramların hapsi folklorla iç içedir. Vatan ve millet sevgisinin, ahlaki değerlerin en güzel örneği, folklor ürünlerinde gizlidir.

Kısacası bir milletin kültür tarihi hakkında bilgi sahibi olmak için, o milletin kültür ürünlerine bakmak gerekir. Bunların gelecek nesillere aktarılması, folklorun görevidir. Sözü edilen ürünlerden faydalanmak için onların derlenmesi araştırılıp incelenmesi, eski ve yeni unsurların ortaya çıkarılması lazımdır. Bu surette hem kültürümüzle ilgili çeşitli konulardaki gelişme ve değişmeler ortaya çıkacak; hem de kendini bilen, olgun ve bilgili kişiler yetişmesi sağlanmış olacaktır. Zira kendi geçmişini, özelliklerini bilmeyen bir insanın vatanına ve milletine yararlı olamayacağı açıktır.

FOLKLORUN ÇEŞİTLİ BİLİM DALLARIYLA İLGİSİ

Halkbilimini meydana getiren unsurlar gerek amaçları, gerekse metodları açısından farklı olduğu bilim dallarıyla, dolayısıyla eğitimin çeşitli yönleriyle yakından ilgilidir. Mesela herhangi bir yere ya da olaya bağlı olarak anlatılan bir efsane, elbette tarih demek değildir. Ancak tarihi belgenin olmadığı yerde, bu görevi yüklenir. Tarih araştırmacısı, anlatıyı gerçeğe uymayan yönlerinden arıttığı oranda görevini yapmış olacaktır (1, s.35). Oysa halk bilimci için, efsanenin gerçeği uymayan yönleri de önemlidir. Böylece halkın "anlatıdaki olayı izah etme şekli, yani düşünce seviyesi'yle çeşitli dönemlerden kalan izleri tespit edilin değerlendirmek mümkün olacaktır.

---

*) Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Görevlisi

Sözlü ürünlerimiz ait olduğu ülkenin diliyle, o yörenin şivesiyle ifade edilirler. Bir başka ifadeyle bir bölgenin türkülerini, masallarını, bilmecelerini v.b. derlemek, o yörede dil araştırması yapacaklar için gerekli malzemeyi elde etmek demektir. Bu arada halk bilimcinin derlediklerini iyi değerlendirebilmesi için, o bölgenin dilini (veya şivesini) ve özelliklerini iyi bilmesi gerekmektedir.

Folklor ürünlerimizin en büyük özelliği çeşitli unsurlarının, anlatıldığı coğrafi sahaya uygunluk göstermesidir. Başka bir şekilde söyleyecek olursak coğrafya, anlatı ürünlerindeki gelenek-görenek, yaşayış tarzı, giyim-kuşam, döşeme, ulaşım vasıtası v.b. unsurların farklı bölgelerdeki değişikliğinin esas sebebidir. Nitekim herhangi bir anlatıda kahramanın binek hayvanı "at" iken, çöl hayatını anlatan varyantında "deve" olarak karşımıza çıkacaktır. Değişen coğrafyanın ortaya çıkardığı yaşama şartları, o şartlara uygun araç gereci gerekli kılacaktır. Dolayısıyla bir anlatı türünde sözü edilen maddi kültür unsurları halk bilimi ile etnografya (1, s.34) ve coğrafyanın ortak malzemelerini teşkil ederler

Dinler tarihi, tarihteki dinleri, sistemlerini, düşünüş şekillerini, doğuşunu, yayılmasını v.b. araştırır. Halk bilimi ise halk arasında yaşayan dini nitelikteki töreleri, inançları, bu özelliklerin hangi dini sistemlerin kalıntısı olduğu, o sistemle ne ölçüde bağdaştığı ve ne gibi değişiklikleri aksettirdiği ile ilgilidir. Hemen bütün anlatı türlerinde karşılaşılabileceğimiz bu tür dini inançlarımız ve geleneklerimiz, folklor malzemelerinin Türk kültürünü en iyi aksettiren ürünler olduğunu isbat etmeye yeterlidir.

İnsan topluluklarının türlü kurumlarını, törelerini, kültür ürünlerini toplumların gelişimini, sorunlarını, çeşitli kurumların geçirdiği değişiklikleri açıklamaya çalışan sosyoloji; belli bir bölge, din ve dil birliği içinde belirlenmiş bir topluluğun gelenek ve göreneklerini, yaşayışını, inançlarını ve bütün bunları yansıtan sözlü ürünlerini inceleyen folklorun vardığı sonuçlardan faydalanır (1, s.28-29). Ayrıca halk bilimi, anlatı ürünlerindeki çeşitli unsurları o topluluğun sosyal hayatı yanında anlatıcısının ve dinleyicisinin beklediğini, hissettiklerini aksettirmesi sebebiyle insan psikolojisi (2), geniş manasıyla psikoloji ile de yakından ilgilidir.

FOLKLOR KONULARININ EĞİTİCİ YÖNÜ

Yukarıda da bahsedilenlerden de anlaşılacağı üzere folklorun asıl malzemesi insandır. Aynı özelliği "eğitim" dediğimiz "insanların doğumlarından itibaren belli bir amaç ve ölçü

çerçevesinde yetiştirilmesi" içinde de görüyoruz. Bu ortak durumun, eğitimde folklor konularından yararlanılmasına yol açmasından daha tabii birşey olamaz;

"Mit"lerde asıl konu, ilkel insanların tabiat hadiselerinin ve dünyanın nasıl meydana geldiğinin açıklanmasıdır. İlk insanın dünya tasavvurunu izah etme kabiliyetini, mitlerde buluruz (53, s:1-2). Bugün hiçbirimiz dünyanın öküzün boynuzları arasında durduğuna; başını oynatmasının, depremin meydana gelmesine sebep olduğuna inanmıyoruz. Ancak insanlığın düşüncesinin hangi aşamalardan geçtiğini; bugünkü ilmi açıklamalarla olan farklılıklarını göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Kaynağı tarihin başlangıç dönemlerine uzanan; milletlerin ve kahramanların yarı tarihi, yarı efsanevi hayatının ve kahramanlıklarının söz edildiği "destanlar" (3, s:4-5) o milletin kutsal değerlerini, fikir, sanat ve siyasi hayatını v.b. aksettirir. Tarih olmamakla birlikte, gerektiğinde o şekilde değerlendirilen destanlar ait olduğu toplumun sevinci ve tasası, gelenek ve görenekleri, devlet idaresi, ekonomisi, yaşayış şekli yanında vatan ve millet sevgisinin en yücesini buluruz. Oğuz'un, Manas'ın Dede Korkut kahramanlarının hayatı; Ergenekon ve Göç Destanları v.b. Türk Tarihinin belli dönemlerini ifade ederler. Kısacası milletlerin ve tarihlerinin aksi, destanlarında gizlidir.

Anonim özellikte olanlarla (4, s:93) belli bir tarihi (4, s:92-99) veya etnik kişiye bağlı olarak anlatılan (4, s:99-201) "fıkra" larda halkın zekasını, hazır cevaplılığını, arzularını değer yargılarını, gelenek ve göreneklerini, espi gücünü v.b. görmemek imkansızdır. "İleri sürülen düşünceleri örnek vererek güçlendirme, karşı tarafı ona inandırma ve yanıldığını göstermek" esasına dayanan (4, s:92) fıkralarımızın en önemli yanı, kıssadan hisse çıkarılmasıdır. Alayı tenkit, hiciv ve güldürü v.b. unsurlarının değişik ağırlıkta olduğu bu anlatı türünün hem bir ders vermek ve olabilecek bir yanlış önlemek; hem de güldürüp eğlendirme özelliği onu, büyük küçük her yaşta insanı iyiye, doğruya ve güzele götürme yolunda çok etkili kılmaktadır.

Söz içinde, belirli ve gerekli olan yerde örnek getirmek, yapılması muhtemel bir yanlış önlemek, öğüt vermek, savunulan fikri güçlendirmek maksadıyla söylenen "atasözleri" (4, s:128-129) ve "deyimler"imiz de aynı fonksiyonu yüklenmişlerdir. Daha çok benzetme yoluyla ortaya çıkan bu tür anlatılarda halk düşünce sistemini değer yargılarını, yaşama tarzını, gelenek ve göreneklerini buluruz. Yazılı ilk örneklerine XI.yy.'da Divanü Lugati't-Türk'te rastladığımız atasözlerimiz ile deyimlerimizdeki "kıssadan hisse" özelliği onları çocuk, genç ve yetişkin her çağdaki insanın yönlendirilmesinde, etkili bir yol olarak görülmesini sağlamıştır.

Söyleyenlerin bir tür bilgi yarışına girdikleri, söylediği bölgenin ve çağının özelliklerini aksettiren bilmeceleer insan topluluklarının kültür alış verişini incelemek bakımından önemli bir kaynaktır. Çocuklar gençler hatta yetişkin gruplar arasında eğlenmek, hoşça vakit geçirmek amacıyla söylenenlerin (4, s:118-119) yanında daha ciddi görevleri yüklenenleri de vardır. Mesela halk hikayelerimizde kahramanın kavuşacağı ideale karşılık denendiği imtihan sırasında başvurulan bilmeceleerde sadece insan zekasını değil; anlatının ait olduğu yörenin evlenme ve aşıklık geleneklerini de görmek mümkündür (5, s:50). Anadolu'da bazı toplulukların mezhebe girecek olanların m"âdâb" ve "erkan" şekilleri diyebileceğimiz sorulu-cevaplı olanları ise, eğlence-oyuna dönüşmeden önceki olanlarıdır (4, s:124) İş zamanında karşılıklı olarak söylenenleriyle çocukların tekelinde olanlar ise sadece eğlenceye yönelik bilmeceleerdir. Ancak hangi fonksiyonu yüklenirse yüklensin bu anlatı türünün ait olduğu yöre halkının çeşitli adetlerini, yaşayışını v.b. aksettirmesi özelliği onu, eğlenirken öğreten bir anlatı şekli olmasını sağlamıştır.

Bazen herhangi bir anlatıya bağlı, bazan da bağımsız bir tür olarak karşımıza çıkan "tekerleme"lerde her ne kadar birbirini tutmaz hayaller, düşünceler (4, s:145) söz konusu ise de çocuk oyunlarında söylenenleri-mesela sayışmacalarda kullanılanlar (4, s:147) geleceğin büyüklerini bir arada yaşamayı öğrenmesinde etkili bir araçtır. Genellikle derlendiği yörenin (çömce, gelin, saya gezme, çiğdem pilavı v.b.) gelenek ve göreneklerini, değer yargılarını, hayat tarzını veren tören tekerlemeleri (4, s:149) ise türünün belli bir bölgenin kültürünü yansıması yanında çocuklara gençlere ortak yaşama, birbirine yardım etme v.b. sosyal davranış kurallarını kazandıran örnekleridir.

Türk tarihinde ilk defa cemiyet içi çalışmaları konu edinen ilk örnek olması dolayısıyla -Dede Korkut Hikayeleri'nde gördüğümüz alkışlar (dua) ve kargışlar (beddua) (4, s:136-139) hemen her yörenin kendi dil özelliğini, değer yargılarını, gelenek ve göreneklerimizi, söyleyenin ve dinleyenin özelemlerini, duygularını anlatırlar.

Eski anlatı geleneğimizin uzantısı olan ve destanlarımızın yerini alan (5, s:35) halk hikayelerimize gelince... ister yaşamış ve de yaşadığı kabul edilen aşıkların hayat hikayelerini anlatanlar olsun, ister masallara veya bir tarihi olaya dayanan (5, s:33-34) ya da yeni, daha çok realist özellikler taşıyan olayları konu edinenleri olsun bu tür anlatılar uzun kiş geceleri eğlenmek, hoşça vakit geçirmek için anlatılırlar. Ancak halk hikayelerimiz kadar bugünkü hayatımız yanında dünkünden izler taşıyan derlendiği yöre ile ilgili geniş bilgi veren anlatı türümüz yoktur. Mesela aşıkların dinleyicinin ve kendisinin isteklerini ve

özelliklerini (2, s:170) gözönüne alarak anlauda değişiklikler yapması, uzun olanlarında araya "karavelli" denilen kısa hikayeler yerleştirmesi (6, s:107), anlatının uygun yerlerindeki alkış-kargışlar, atasözleri, deyimler, efsaneler v.b. bu türün tek başına bile Türk kültürünü aksettirebileceğini göstermesi açısından önemlidir.

FOLKLOR KONULARININ EĞİTİMDE KULLANILMASI

Bugün ortaokul, lise ve dengi okulların Türkçe ve Edebiyat kitaplarında folklor konularından örnekler verilmekte, işlenmekte, açıklanmakta ise de bu, yeterli değildir. Kültürlü, nitelikli, geçmişine saygı duyan Türk Gençlerinin yetişmesi için, yapılması gereken daha pek çok şey vardır. Bunları:

I. Folklor ürünlerimizin derlenmesi.,

II. Çeşitli yaş gruplarındaki insanların, bu konuda eğitilmeleri şeklinde iki bölümde toplayabiliriz.

I. Derleme

Folklor malzemelerinin derlenmesi işi bugün, bazı üniversitelerimizin ilgili bölümlerinde proje, seminer, lisans veya yüksek lisans tezi olarak gerçekleşmektedir. bu çalışmanın bütün üniversitelere yayılması, hatta ortaokul ve liselerde bile rehber öğretmenlerin ya da kişilerin önderliğinde -istek dahilinde- sürdürülmesi gerekir. Böylece hem bütün yurdumuzun kültür ürünleri derlenerek milli bir arşiv elde edilmiş, hem de ortaöğretim öğrencilerinin üniversitede geçmek istedikleri bölümler -bir yerde- tesbit edilmiş olur.

İlgili bakanlıklarca bu konuda bilgi ve tecrübe sahibi kişilerden kurulacak gruplar, uygun zamanlarda tesbit edilen bölgelere gönderilerek o yörenin folkloru taranabilir. Ayrıca seçilen belgedeki özel ya da resmi kütüphaneler taranarak, bu sahanın bilinen ya da bilinmeyen sanatçılarının eserleri ortaya çıkarılmış olur.

Bu derleme ve araştırma işi yurt dışı temsilciliklerimizde de yürütülebilir. Yabancı ülkelerde eğitim gören Türk öğrencilerinin buldukları yerde özel ve resmi kütüphaneleri taramaları, kendi kültürümüzün çeşitli yönlerini o bölgeninki ile mukayese etmeleri gençlerimizin benliklerini yitirmemelerini, olaylara farklı açılardan bakabilmelerini sağlayacaktır.

Ev hanımları da folklor ürünlerinin derlenmesine katılabilirler. Mesela o yörenin halk eğitim merkezlerinde hazırlanacak bir programa katılmaları onlara hem kendi kültürümüzü tanıttacak, hem de boş zamanlarını değerlendirecek bir hobi edinmelerini sağlayacaktır.

Bu derleme faaliyetleri sadece Türkiye sınırları içindeki Türkler'de değil, bütün Türk dünyasındaki Türk grupları arasında da yürütülmelidir. Böylece büyük ve tam bir Türkoloji arşivi kurulacak; bu sahada yapılacak araştırmalar için yeterli malzeme elde edilmiş olacaktır.

II. Eğitim

Bir çocuğun eğitimi çeşitli safhalarda, çeşitli kişiler tarafından gerçekleştirildiği için kültürel eğitimi de tek yönde incelemek mümkün değildir. Başta aileler olmak üzere öğretmenlerin çeşitli kurumlar tarafından tertiplenen konferans, panel, seminer, açık oturum v.b. yollarla kültür ürünlerimiz ve eğitici yönleri üzerine bilgilenmeleri sağlanabilir. Böylece eğitecekleri çocuklara kazandırmak istedikleri konuları kültür ürünlerinde iz bırakmış kişi, olay, yer v.b. unsurlarla birleştirerek verecekler, yani öğretimi kültür öğeleriyle gerçekleştirebileceklerdir. Ayrıca bu yolla eğitilecek grupların ilgi alanlarının tesbiti de kolaylaşacak; folklor unsurları eğitimde alternatif olarak ortaya çıkacaktır.

Ayrıca özel ya da resmi kurumlar tarafından gerçekleştirilen çocuk yayınları, filmler, sergilenen temsiller, televizyon programları hatta bilgisayar oyunları bile kültür tarihimizden önemli motifleri işleyebilirler. Hatta kültürel gelişimimizi tarihi dönem içinde resim, kapkacak, kıyafet, yazılı açıklama, yer, belli başlı kişi ve olayların yer aldığı "Türk Dünyasının Kültürel Gelişimi" de denebilecek kronolojik sergi, büyük bir eksikliği dolduracaktır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki hangi yaş grubunda olursa olsun her Türk'ün manevi değerlerimizi, geçmişimizi, dilimizi, dinimizi, v.b. bütün hususlarımızın dünkü ve bugünkü durumlarını mukayese etmek ve ortaya çıkarmak folklorla çeşitli bilim dallarının işbirliği ile mümkündür. Bunun çeşitli gruplara aktarılması ise her grubun yaşına, özelliklerine ve kültür seviyesine göre bazen sadece öğreterek, bazan da eğlendirirken öğreterek yapılmaktadır. Zira kültürünü yani kendini tanımayan insanın çevresine faydalı olamayacağı açıktır. İyi bir gelecek için iyi bir genlik, iyi bir kültür eğitimi şarttır. Bu da en iyi biçimde folklor ürünlerimizle gerçekleşecektir.

NOTLAR

- 1- Boratav, Pertev Naili, "Halk Edebiyatı Dersleri", Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Enstitüsü Neşr, Uzluk Basımevi, Ankara, 1942.
- 2- Türkmen, Fikret, "Tahir ile Zühre", Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1983.
- 3- Yöntem, Ali Canip "Epope (Epopée)", Cihan Edebiyatından Numuneler, Devlet Matbaası, İstanbul 1930.
- 4- Boratav, Pertev Naili, "100 Soruda Türk Halk Edebiyatı", Gerçek Yayınevi, Gül Matbaası, İstanbul 1978.
- 5- Boratav, Pertev Naili, "Halk Hikayeleri ve Halk Hikayeciliği", Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1946.
- 6- Köse, Nerin "Türk Halk Edebiyatında Kısa Hikayeler". Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1989 (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).